

MICHAŁ ŁUCZYŃSKI

Katedra Językoznawstwa Ogólnego i Indoeuropejskiego
Uniwersytet Jagielloński

PRAPOLSKI ETNONIM *GLOPEANI* (GŁOS W DYSKUSJI)

W „Slavia Occidentalis” 57 i 60 miała miejsce polemika między Krzysztofem Tomaszem Witczakiem a Jerzym Nalepą w kwestii interpretacji etnonimu podawanego przez tzw. *Geografa Bawarskiego* (IX wiek) w formie *Glopeani*. K.T. Witczak zakwestionował w niej lekcję *Goplanie*, zwracając uwagę, że opiera się ona na dowolnej emendacji **Gopleani* (postulującej metatezę pisownianą **Gopl-* > **Glop-*), J. Nalepa bronił natomiast tradycyjnej wersji i wysunął własną propozycję odczytania zlatynizowanej formy jako **Slopanie* (Witczak 2000; Nalepa 2003). Jako że dyskusja ta nie zakończyła się konstruktywnymi ustaleniami (K.T. Witczak nazwę tę uważa za niejasną i tajemniczą), kwestia interpretacji zapisu *Glopeane* wydaje się być wciąż otwarta.

W niniejszym przyczynku podjęta została próba zrewidowania dotychczasowych badań nad nazwą plemienia, które zgodnie z informacjami *Geografa Bawarskiego* posiadało 400 grodów i musiało być znaczącą siłą polityczną na mapie plemiennej Polski. W dotychczasowej dyskusji nad interesującą nas nazwą etniczną zwrócono uwagę m.in. na to, iż końcówka *-eani* formy łacińskiej oddaje sufiks **-janie*, plur. od **-janin*(ъ) (obecny w takich formacjach jak Wiślanie, Ślężanie, Bierdżanie, Bużanie czy Polanie itp.). Rozmaicie jak dotąd odczytywano pierwszy człon, przy czym należy stwierdzić, iż ani lekcja **Goplanie* (powtarzana przez większość historyków i onomastów, ostatnio np. Rospond 1985: 23), ani **Slopanie* (Nalepa 2003: 12, 14), ani też **Glopanie* (Chrzanowski 2008: 21) i **Glopanie* (Łbik 1997: 12) nie wydają się uzasadnione, gdyż oparte są na dowolnych poprawkach paleograficznych lub literalnym odczytaniu zlatynizowanej formy zawartej w *Geografie Bawarskim*.

Aby dokonać prawidłowej lekcji, należy przede wszystkim przeprowadzić poprawną metodycznie delatynizację formy *Glopeani*. Jak już zaznaczono wyżej, do trwałych osiągnięć w historii badań nad tym etnonimem należy zaliczyć ustalenie, iż jest to derywat plur. na **-janie*. Jest to przyrostek produktywny w desubstantywnych derywatach tworzących nazwy własne (najczęściej odtoponimiczne) zbiorowisk ludzi. Dalsza analiza powinna uwzględnić, iż grafia łacińsko-niemiecka standardowo stosowała pisownię substytucyj-

ną, do której należało m.in. udźwięcznianie lub ubezdźwięcznianie głosek słowiańskich, w tym oddawanie słow. (b) jako /p/, (d) jako /t/, (s) jako /z/ itd. W omawianym zapisie podstawę *Glop-* można transkrybować zarówno jako słow. **Glop-* (otrzymujemy wtedy odczyt literalny), jak i **Glob-*, na co dotychczas nie zwrócono uwagi.

Domniemana podstawa **Glop-* nie ma poświadczenia w znanym słowiańskim materiale onomastycznym, wydaje się więc wątpliwa. Podstawa **Glob-* taką atestację posiada, dlatego to jej powinno się w pierwszym rzędzie poświęcić uwagę.

Pobieżny przegląd materiału antropo- i topomastycznego potwierdza, że za pomocą podstawy apelatywnej **glob-* tworzone imiona własne osób i miejsc, por. ojkonimy: *Globica*, wieś, pow. Nowy Dwór Gdański (teren Żuław Wiślanych), *Globice* (pow. górowski, pld.-zach. Wielkopolska) i *Globa* – osiedle pod m. Czarnkowem (wielkopolskie, łac. *circa Glopam* /1432/), *Zagloba* – pow. Płock, gm. Kleniewo; ros. *Globica*, a także sbułg. *Globica*; oronim ros. *Globickije wysoty*; hydronim: ros. *Globica*; antroponimy: maced. *Globica* i in. (materiał nazewniczy podaję m.in. za: Górniewicz 1973: 63; Grković 1987: 252; Kisłowski 1974: 177; Kowalik-Kaleta 1987: 133; Kozierowski 1916: 183; Zierhoffer 1957: 388).

Etymologia psł. **globa* nie została dotychczas w zadowalający sposób ustalona. O jego kontynuantach w staropolskim pisali m.in. Aleksander Brückner (1902: 65), Jakub Żebrowski (1937), Adam Tomaszewski (1938) i Ludwig Selimski (1977). Oleg Trubaczow dostrzega tu, zdaje się, derywat od czasownika z wokalizmem rdzennym *-e-* typu **gleb-* (a więc **globъ*: **gleti* jak **grobъ*: **greti*, z wtórnym iteratywnym *-b-*) i formy słowiańskie zestawia z gr. γλάφω ‘ryć, kopać’, ‘zagłębienie/jaskinia’ i in. (ESSJA VI, 131–133). Rekonstrukcji pierwotnej semantyki tej podstawy nie ułatwiają rozpowszechnione wtórne znaczenia metaforyczne. W materiale leksykalnym można jednak odnaleźć formy zachowujące być może prymarne znaczenie, por. spol. *zagłobić* ‘zanurzyć’, *wygłobić* ‘żłobić’, swń. *glóbam* (*glóbljem*), *glóbaty* ‘wydłubywać’, ros. dial. *глоба* ‘dróżka, ścieżka’, ‘grobla, żerdź’, ‘odstęp, luka, wyrwa między czymś’, a zwłaszcza interesujące pod tym względem bułg. *глоб*, *глобът*, *глоба*, plur. *глобове* ‘oczodół’ (z kwantyfikatorami *przestarzałe* i *dialektalne* odnotowuje je RBE III, 209) oraz *глоб* ‘wydłubana jamka’. O prymarnej semantyce ‘dół, jama’ świadczą zapożyczenia z bułgarskiego do innych języków: gr. dial. γλουβα i alb. *glofkë* ‘t.s.’ (BER I, 250).

Analiza materiału leksykalnego dowodzi więc, że etnonim **Globjane* został utworzony od apelatywu **globa*, który był feminativum od **globъ* z dodaniem żeńskiej końcówki *-a*, utworzonego od podstawy werbalnej **glebti* (iterativum od **gleti* z morfemem intensyfikującym *-b-*) ‘kopać, dłubać’, ‘żłobić’ etc. Formalnie był to zatem onimizowany rzeczownik, pierwotnie zapewne apelatyw topograficzny o dosłownym znaczeniu ‘to, co wyżłobione/wykopane’ (a więc ‘wyżłobienie, wykop’), wtórnie: ‘dół, jama’ itp., a zatem stanowiący rzeczownik odimiesłowowy. Czasownik psł. **gleti* stanowić mogło synonim do **greti* ‘drapać, grzebać, rozgarniać wierzchnią warstwę ziemi’ (Boryś 2005, 184), mało jednak prawdopodobne, aby było jedynie morfologicznym wariantem tegoż z obocznością *r: l* (jak zdaje się sądzić Oleg Trubaczow, por. ESSJA, hasło **globa*). Wydaje się, iż derywatami od psł. **gleti* ‘dłubać, żłobić’ etc. są chorw. dial. (kajk.) *glétva*, *glétvo*, *glijeto* ‘dłuto’, a także swń. *gletvo*, przez m.in. (SPsł. III, 37) interpretowane jako warianty **dletva* ‘dłuto’ z dysymilacją *dl- > gl-*. Bardziej uzasadnione wydaje się jednak, że są to nomina instrumenti na **-va* od dwu różnych podstaw: **dól[b]sti* ‘wydrążyć, żłobić; obrabiać, ciosać’ (Boryś

2005: 114–115, hasło *dhuto*) i właśnie **gleti*, a więc dwie niepokrewne etymologicznie jednostki leksykalne.

Prapolska nazwa plemienna **Globjane*, utworzona zapewne od toponimu **Globa*, oznaczającego ‘miejsce nizinne, podole’ lub ‘miejsce wyżłobione’ itp., mogła dosłownie oznaczać ‘lud zamieszkujący w okolicy grodu Globa’. Czy etnonim wolno odnosić wprost do warunków topograficznych i widzieć w Głobjanach mieszkańców nizin, żuław itp., trudno jednoznacznie stwierdzić. Motywacja mogła być tu odtoponimiczna, nie – odtopograficzna i zapewne nie miała ścisłego związku z ukształtowaniem terenu. Zdaje się, iż tyle na temat analizowanego etnonimu można powiedzieć dzięki tzw. metodzie mikrofilologicznej. Usiłując zlokalizować Głobjan na mapie, należy zwrócić uwagę przede wszystkim na przywołany już ojkonim *Globa* oraz jego wariant augmentatywny *Globica* i formę *Globice*. Fakt, że pierwszy poświadczony jest na Pomorzu Gdańskim, drugi na Pojezierzu Wielkopolskim, trzeci zaś w Południowej Wielkopolsce, koresponduje z informacją o rozległych terytoriach kontrolowanych przez to plemię oraz z argumentem geograficznym o jego prawdopodobnej lokalizacji na terenie Polski (co powodowało tradycyjne umieszczanie go w sąsiedztwie jeziora Gopło). O ile uzasadniona jest metoda rekonstrukcji położenia plemienia w oparciu wzajemne związki kategorii *nomina ethnica* i *nomina loci*, o tyle Głobian na mapie wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny zachodniej należałoby lokować między Pomorzanami a Mazowszanami, co – jak się zdaje – znacząco zmieniałoby wyobrażenie o politycznej sytuacji w dobie kształtowania się państwa polskiego. Terytorium Głobjan obejmowałoby również m.in. okolice jeziora Gopło i Pojezierze Chodzieskie, a zatem macecznik dynastii Piastów, dotychczas tradycyjnie uznawany za jeden z ośrodków władzy tzw. Goplan.

Nie ulega wątpliwości, że omówiona powyżej koncepcja pociągałaby ze sobą częściową rewizję poglądów nie tylko na temat późnoprasłowiańskiej etnonimii, lecz również politycznego i etnicznego kontekstu kształtowania się państwa Mieszka I. Etonim Polanie, wokół którego za sprawą głównie prof. Przemysława Urbańczyka przetoczyła się niedawno w historiografii burzliwa dyskusja, o ile wiarygodna jest informacja Nestora o nadwiślańskich Polanach (różnych od Polan naddnieprzańskich, osiadłych w dorzeczu środkowego Dniepru), należałoby odnieść do plemienia zajmującego tereny położone na południe i/lub południowy wschód od hipotetycznych Goplan. Można się zgodzić z K.T. Wiczakiem, iż jest to jeden z terminów podręcznikowych, funkcjonujących dotąd w dyskursie naukowym na zasadzie pewnego substytutu onomastycznego, termin, który w historiografii powinno się zastąpić autentyczną nazwą odnoszącą się do Słowiańszczyzny plemiennej VII–IX wieku. Ten słuszny skądinąd postulat przywrócenia autentycznej nomenklatury plemiennej spełnia rekonstrukcja *Glopean* jako *Głobjan*. Zaprezentowana powyżej lekcja wydaje się czyni zadość wymogom analizy substytucyjnej i paleograficznej, można zatem oczekiwać, iż w nauce przyjmie się termin *Głobjanie*.

Bibliografia

- BER – Georgiev Vladimir I., (red.), 1962-, *Bălgarski etimologičen rečnik*, Sofia.
Boryś Wiesław, 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
Brückner Aleksander, 1902, *Ezopy polskie*, Kraków.

- ÈSSJA – *Trubačev Oleg Nikolaevič*, (red.), 1974-, *Etimologičeskij slovar' slavyanskich jazykov*, Moskva.
- Górn owicz Hubert, 1973, *Ze studiów na toponomastykę Pomorza Gdańskiego. III. Nazwy miejscowe z sufiksem -ica i jego pochodnymi*, „Prace Filologiczne” 24, s. 53–95.
- Grković Milica, 1987, *Imena v gramotach Stefana Dušana*, [w:] *Zbornik Šeste jugoslovenske onomastičke konferencije: Donji Milanovac, 9–12 oktobra 1985*, red. Pavle Ivić, Beograd, s. 247–254.
- Kislovskij Sergej Vladimirovič, 1974, *Znaete li vy? Slovar' geografičeskich nazvanij Leningradskoj oblasti*, Leningrad.
- Kowalik-Kaleta Zofia, 1987, *Zarys ewolucji systemu patronimicznego w Macedonii od XII do XIII wieku*, „Studia Linguistica Polono-Jugoslavica” 5, s. 129–140.
- Kozierowski Stanisław, 1916, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, Poznań.
- Łbik Lech, 1997, *Zagadkowe rowy i wały ziemne na bydgoskim Czyżkówku i Osowej Górze*, „Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu” z. 2, s. 9–16.
- Nalepa Jerzy, 2003, *O nowszym ujęciu problematyki plemion słowiańskich u Geografia Bawarskiego. Uwagi krytyczne*, „Slavia Occidentalis” 60, s. 9–63.
- RBE – Čolakova Kristalina, (red.), 1975, *Rečnik na bālgarskija ezik*, Sofia.
- Rospond Stanisław, 1985, *Kościół w dziejach języka polskiego*, Wrocław.
- Witczak Krzysztof Tomasz, 2000, *Z problematyki plemiennej, część 6: „Gopłanie”, Biedzanie, czyli rzecz o prapolskim zasiedleniu Kujaw*, „Slavia Occidentalis” 57, s. 149–165.
- Chrzanowski Witold, 2008, *Kronika Słowian: Polanie*, Kraków.
- Selimski Ludwig, 1977, *Staropolskie sgłoba < złoba*, „Slavia Occidentalis” 34–37, s. 101–102.
- SPsł. – Sławski Franciszek (red.), 1974–2001, *Słownik prasłowiański*, t. 1–8, Wrocław.
- Tomaszewski Adam, 1938, *Rdzeń głob-*, „Język Polski” 23, s. 58.
- Zierhoffer Karol, 1957, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław.
- Żebrowski Jakub, 1937, *O rdzeniu *głob- w języku polskim*, „Język Polski” 22, s. 143–147, 177–182.

MICHAŁ ŁUCZYŃSKI

The Proto-Polish “Glopeani” ethnonym

Summary

The article is devoted to the analysis and interpretation of the name „Glopeani”, one of the West-Slavic ethnonyms mentioned in the Bavarian Geographer (around 845 AD). Traditionally, they are assumed to be the „Goplans” and believed to have lived around Lake Gopło in the Kujawy region, with their capital in Kruszwica, between the 7th and 9th centuries AD. According to an author, the latinized name „Glopeani” should be transcribed as „Głobjanie”. According to many authors, the position of „Glopeani” on the list suggest that this tribe might have lived in Pomerania, Great Poland or Masovia. On the basis of the analysis of Old-Polish toponymy, author attempts to localise the Głobjan tribe in the North-West part of Poland.

Keywords: ethnonymy, toponymy, Pre-Polish tribes, proper names, etymology